

מזיכרונותיה של מאשה גרינבאום על השהות במחנה שטוטהוף

אסירי אסטוניה הוכנסו לחלק של מחנה הריכוז שטוטהוף, שלא היה גמור. צריפי העץ שלו נותרו בלי חלונות, בלי דלתות בלי תקרה, וגם רצפה לא היתה בהם. על האדמה החשופה פיזרו נסורת ושבבי עץ. באמצע, בין הצריפים, היתה חצר גדולה וריקה למיפקד, וכמו המחנה כולו הוקפה גם היא בגדר מחושמלת. למחנה שטוטהוף ולמחנות המשנה שלו העבירו הגרמנים לא רק את אסירי המחנות מאסטוניה, אלא גם יהודים מן הגטאות והמחנות, שחוסלו בליטא ובלטביה.

בכל האזור שמסביב – מה שהיה פעם מערב פולין ועתה חלק מן הרייך – היו פזורים עשרות מחנות משנה שכאלה, ובהם כוח עבודה בלתי נדלה לייצור הנשק הסודי של היטלר. אלא שהנסיגה החפוזה מפחד הסובייטים הרעה את התנאים, שבהם חיו אלה האמורים לעבוד למען ניצחוננו של הרייך השלישי.

בתוך מחנה שטוטהוף נקבעו שטחים נפרדים לגברים ונשים – מעין מחנה בתוך מחנה. בגלל ההפרדה שנגזרה על האהובים, ידידים וקרובי משפחה, והאיסור לעבור מחלק אחד של המחנה לחלק אחר, הרבו האסירים – כל עוד לא נאסר הדבר במפורש – לעמוד ליד הגדרות ולדבר בצעקות עם העומדים מעברן האחר.

הממונים על הצריפים במחנה הנשים, הקאפוס, גברים ונשים, לא היו יהודים; חלק מהם היו אסירים פוליטיים, שהובאו לכאן מבתי סוהר וממחנות אחרים. הם לבשו בגדים מפוספסים, ועליהם, על החזה מצד שמאל, משולש צבעוני, שהצביע על השתייכותם לאחת הקבוצות: פוליטיים, הומוסקסואלים, גנבים או רוצחים. היו ביניהם אוסטרים, צ'כים, פולנים, צוענים ואחרים. הם התהלכו במחנה כאילו הם השליטים בו – ולא אסירים; והם נהנו מזכויות מיוחדות, כמו חופש תנועה רב בין המחנות ומזון משובח יותר, וכמובן – מן הזכות להכות ולענות את כל מי שרצו. מבחינות רבות היו השליטים האמיתיים על חייהם של האסירים הרגילים.

לאסירים במחנה חילקו פעם ביום צלחת מרק ולחם. בכך לא היה כל הבדל בין המחנות השונים בשטוטהוף, גם לא מבחינת התור: האסירים נלחמו על התור, והחזק הצליח לגבור על החלש. בדרך כלל התערבו אז הקאפוס, ובמכות רצח עשו סדר בקהל. בהזדמנות זו גם היו גוזלים רכוש כמו בגד או דבר אחר. לעומת זאת במחנה, שהיו בו אסירים מאותו מקום או ארץ, בדרך כלל לא פרצו מריבות, להפך, האנשים עזרו זה לזה.

שלא כמו במחנה קיוויולי, לא נערכו בשטוטהוף מיפקדי נוכחות בימים הראשונים לבואם של בוגרי מחנות אסטוניה. גם הגרמנים כמעט לא נראו. באותם ימים ראשונים לבואם לא הטריד איש את הבאים, והם בילו את רוב זמנם שכובים על רצפת הצריפים, על גבי הנסורת

המצחינה, מתענים במחשבותיהם. רק הקאפוס במדיהם המפוספסים היו מרבים "לבקר" – לצורך ושלא לצורך – בעיקר כדי לקשור קשרים מועילים עם הבאים ולעסוק במסחר חשאי ברכוש מוסתר, לשמוע על חייהם במחנות שונים ועל מאבקים נגד הנאצים בארצותיהם. אסירות סקרניות רצו לדעת מה נעשה במחנות האחרים מאחורי גדרות התיל – מי מתגורר שם ובאילו תנאים – והפיליית ביניהם ראו עצמם פתאום כבני אדם חשבים ובעלי ידע, ושמוחו לספר. היו אף שפגשו בין האסירים הפיליית אנשים אנושיים יותר מאשר אנשי הס"ס. אבל לכולם היה ברור שמצב דברים זה זמני, ושלאחר שיתארגנו הגרמנים ויגבשו את הנהלים הנחוצים, הם יצמצמו את החופש הרב שניתן לאסירים, וגם שלטונם של הקאפוס יוגבל.

ד"ר סופיה קמבר היתה רופאה ידועה בין יהודי קובנה, עיר הולדתה. היא למדה רפואה בסנט פטרבורג והיתה פעילה בארגון אוזה לבריאות הילד והעם היהודי, שהוקם ברוסיה בשנת 1912. מוסדותיו התפשטו בכל הקהילות היהודיות בעולם. ד"ר סופיה היתה פעילה בארגונים יהודיים נוספים, ידעה כמה שפות אירופיות והתעניינה בציור ובמוסיקה. במסגרת האקציה של ה-3,000 מגטו קובנה גורשה ד"ר קמבר למחנה עבודה בווייוורה אשר באסטוניה, וגם שם המשיכה לעבוד במקצועה וטיפלה בצעירים ובמבוגרים שמצבם חמור ביותר. לרוע המזל הועברה למחנה ארדה, אך כאשר הגיעה למחנה הריכוז שטוטהוף, חשה הקלה רבה: התנאים כאן היו קלים בהרבה מכל מה שהכירה במחנות העבודה באסטוניה. שוב ניעורה בה תקווה שכל זה יסתיים בקרוב, ושאפשר יהיה לחזור לחיים נורמליים ולטפל בחולים, כמו שביקשה לעשות מאז היתה ילדה בבית הוריה.

יום אחד סיפר לה אוסטרי מהפיליית, שהתיידד עמה בסוד, שהשייה בשטוטהוף זמנית בלבד, ובכוונת הגרמנים לשלוח את כל היהודים ל"מרחץ מחסל כינים": "יותר מדי מים לא תקבלו שם. יפשיטו אתכם עירומות לגמרי, יגלחו את שערותיכם וייקחו מכם את כל חפציכם; ממברשת שיניים ועד שרוך נעל. לא ישאירו לכן דבר מחפציכם הישנים. בצאתכם מהמרחץ יזרקו לכם בגדים ונעליים של אחרים, וכך תיכנסו למחנה אחר."

ד"ר קמבר נבהלה: בין יתר התרופות היו ברשותה כמה כדורי ציאניד לשעת חירום. "שמע", פנתה ד"ר קמבר אל בן שיחה, "אולי תעשה לי טובה ותברחי למעני, לפני שאכנס ל'מרחץ', כמה טבליות תרופה קטנות? אני רופאה, ואני זקוקה להן מאוד. תחזיר לי אותן אחרי שנעבור את ה'מרחץ'."

העברייך נרתע ממנה ואמר: "הו, לא, אני אכן מאמין לך שאת רופאה, כי את נראית טובה והגונה, ואחרת מכל הכנופיה הזו הרובצת כאן על שבבי העץ. אברחי בשבילך תמונות מאביך, מאמך, מבעלך, מילדייך, מקרובי משפחה – אבל לא תרופות. לא אוכל משום שאני אוסטרי, ואין לי אמון מלא ביהודים; ומי יודע אילו תרופות את רוצה להברחי?" ד"ר קמבר הביטה בו בעצב ואמרה: "אני מודה לך מאוד על טוב לבך, אבל תמונות אין לי."

בהמשך דבריו סיפר לה הפלילי על מחנה אושוויץ, ותיאר אותו כ"בית חרושת למוות":
"משוכלל כמו מפעל מודרני – אבל לא מייצרים שם דבר, אלא רק הורגים אנשים בשיטתיות.
משם איש אינו יוצא חי". על מחנה זה לא היה ידוע לה ולא לאסירי אסטוניה.

הרופאה היתה המומה. היא לא יכלה להאמין, שהגרמנים מחסלים בני אדם רק כדי להשמידם. ככלות הכל ידעה האנושות מעשי טבח ופשעים גדולים מאז שנבראה, אבל להשמיד בני אדם באופן שיטתי – זה היה מעבר להבנתה. היא החליטה לא לספר על מה ששמעה לאיש, אבל במהרה החלו לבטיה: אם לא תספר, האם לא תהיה אשמה בהסתרת האמת מבני אדם, שמחר עלולים להישלח גם הם ל"שם"? מצד שני, מי יאמין לה שאמנם יש מקום ששם הורגים רק כדי להשמיד בני אדם מעל פני האדמה?!

בלילה לא הצליחה הרופאה לנגוע במנת האוכל או להירדם. המחשבות עינו אותה. שוב ושוב הפכה בדברים, מנסה להעלות בדמיונה מה מתרחש באותו מחנה, שאת שמו שמעה אתמול ראשונה. התלבטה מה לעשות אם יבואו לקחת גם אותם לשם, וחשבה שיש לשים קץ לחיים ללא תקווה אלה.

יממה שלמה שכבה ושתקה, בוכה בשקט. מכרות באו אליה בשאלות, ביקשו ממנה שתאכל, אבל היא לא רצתה לדבר או לאכול. יהודית רלסקי, שהכירה אותה עוד מקובנה ושכבה לידה במחנה זה ואחר, שמעה מפיה את המלים הללו:

"את יודעת, אני מרגישה שדברי האסיר הפלילי וסיפורים שסיפרו חבריו לאסירות אחרות – הם אמת. גם אם חלק מכל דבריהם יתממשו – די בכך. צר לי שגם את הכדורים שלי ייקחו ממני במרחץ. אני נושאת את הכדורים שלי אתי מקובנה, ולא הייתי רוצה לאבד אותם. מי יודע אילו הפתעות יעשו לנו הגרמנים? מי יודע? הכדורים האלה גואלים, מצילים".

בשעת המיפקד למחרת הודיעו שעל כל האסירות להתכונן לציאה: יעבירו אותן למחנה אחר. ד"ר קמבר נזכרה במה שסיפר לה אתמול האסיר הפלילי – אותם דברים שבבוקר חשבה שהם חלום רע בלבד. משמע שולחים גם אותן להשמדה? לאותו מקום? כמעט חבל היה לה לעזוב מקום זה. ואז החליטה: התרוממה בחיפזון, התרחצה, אכלה משהו, ושוב שוחחה כרגיל.

בצריפים התחיל רעש. נשים ביקשו להחביא חפצים יקרים להם. אחדות בלעו מטבעות זהב ואבנים יקרות, אחרות השליכו אותם כדי שהגרמנים לא ייהנו מהם. כולן התכוננו ללכת ל"מרחץ". נערה אחת בכתה בפינה על התפילין של אביה שנשארו אצלה, זכר לאביה שלא ידעה היכן הוא קבור – ובוודאי לא קבורה יהודית וללא מצבה; נערה אחרת בכתה למראה תמונת אמה; שלישיית נפרדה מבובה קטנטונת אשר התגלגלה בין חפציה, שהיתה שייכת לאחותה אשר כבר מזמן איננה.

כאשר הביאו הממונים הפליליים את האוכל – הארוחה האחרונה במחנה זה – לא ביקשה אף אחת לקבלו: האסירות איבדו את התיאבון והחזירו את הדוד כמעט מלא. כאשר הגיע הערב האחרון לפני הפינוי, כבר שכבו כל הנשים כאילו ישנות, כל אחת שקועה במחשבותיה. בבוקר זירזו הנשים האחת את חברתה: "מהר, מהר! עוד מעט ייכנסו ויתחילו להכות! מוטב שנהיה מוכנות". מוקדם מהרגיל פתחו את השער, וחבורת הקאפוס נכנסה להאיץ באסירות לעזוב מהר את הצריפים.

ד"ר קמבר שכבה רגועה, לבושה בשמלתה הרגילה, עיניה הכחולות פקוחות. "דוקטור, קומי!" עוררה אותה שכנתה, "כבר מאוחר! השער כבר פתוח". אבל ד"ר קמבר לא זזה. השכנה משכה אותה בידה, אבל ידה צנחה חיוורת, חסרת חיים. "היא מתה", בכו הנשים, "היא מתה". מישהי עצמה את עיניה. האסירות עברו לידה. בפינה, על קומץ קטן של נסורת, ד"ר סופיה קמבר דוממת לבדה.

מקור: מאשה גרינבאום, תקווה על פי התהום, יד ושם, ירושלים 1999, עמ' 163-168.